

ביאורים

בפסוק שאמר דוד המלך: "מי האיש החפץ חיים? נצור לשונך מרע, ושפתיך מדבר מרמה" - שבו מודגשת אי העשייה כשלמות הגדולה ביותר - מלמדים אותנו חז"ל במסכת עבודה זרה להדגיש את המשך הפסוק - "ועשה טוב!" שלא נחשוב בטעות שדי בכך שנימנע מלעשות רע.

עם זאת, כאמור, מסביר רבי יוסף אלבו שגם באי עשייה ישנה מעלה והשתלמות, והיא במצבים שבהם האדם כובש את יצרו ונמנע מעבירה. ומוסיף רבי יוסף אלבו, שלכאורה לא לעשות זה יותר קל מאשר לעשות, אולם נהפוך הוא, דווקא ההימנעות מעבירה, היא יותר קשה, כי היא מצריכה התגברות על רצון נגדי, מה שאין כן במצוות עשה, שבהן אין לאדם רצון נגדי לקיום המצוה.

על פי הגמרא בקידושין אנו למדים על החילוק שיש בין שני מצבים של קיום מצוות לא תעשה. יש מצב שבו אין לאדם דחף לעבור על הלאו, ולכן הוא אינו עובר עליו, ועל כך אכן לא יקבל שכר. למשל, אם יש לו אוכל כשר, ורק משום כך אינו אוכל נבלה. אך קיים מצב שבו האדם בא לידי נסיון, ועומד בו בכך שהוא ממצה מעצמו כוחות טובים רבים, כדי להימנע מהעבירה. על מצבים אלה יקבל האדם שכר, כיוון שבכך מתגלה רצון הלב הטוב שלו לא פחות ממה שהוא מתגלה בעשייה אקטיבית.

הרחבות

חטא דוד

לא היה בו יכלת לכבש את יצרו לאהבת ה'. סוגיית חטא דוד ובת שבע הינה אחת מהסוגיות הקשות להבנה עמה אנו נפגשים בספר שמואל [ב, יא]. אנו לומדים את דברי הנביא הזמרים: זו מתוך ידיעה כי דוד מלך ישראל היה מהדמויות הגדולות ביותר בעמנו בכל הזמנים: מחבר ספר התהילים ברוח הקודש, שלבו הוא לב כל קהל ישראל (כדברי הרמב"ם מלכים ג, ו), עליו הגמרא אומרת: "שלשה לא שלט בהן יצר הרע, אלו הן: אברהם, יצחק ויעקב... ויש אומרים: אף דוד, דכתיב: 'ולבי חלל בקרבי' [תהילים קט, כב]" [בבא בתרא יז, א], ומבינים שאין לתפוס את חטא דוד בצורתו השטחית אלא בהתבוננות מעמיקה. חז"ל מלמדים אותנו בהקשר לסוגיה זו: "אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: 'כל האומר דוד חטא (באיסור אשת איש עם בת שבע אשת אוריה), אינו אלא טועה", בהמשך הסוגיה מלמד רבי יונתן שכל היוצא למלחמת בית דוד כותב גט כריתות לאשתו, ולכן בת שבע לא היתה אשת איש: "שנאמר 'ויהי דוד לכל דרכיו משכיל וה' עמו' וגו' [שמואל א, יח], אפשר חטא בא לידו ושכינה עמו? אלא מה אני מקיים 'מדוע בית את דבר ה' לעשות הרע' [שמואל ב, יב, ט]? שביקש לעשות ולא עשה" [שבת נו, א]. ביחס למדרגתו של דוד המלך גם הבקשה לעשות רע הינה פגם (להרחבה נוספת עיין עין איה שם).

ואף-על-פי שזה דבר מתמיה; איך אפשר שיקנה האדם שום-שלמות בהיותו יושב ובטל ובלתי-עושה שום-פעולה? והרי בפרוש אמרו רז"ל [ע"ז יט]: "מי-האיש החפץ חיים וגו' נצר לשונך מרע וגו' סור מרע" [תהילים לד, יג-טו] - שמא תאמר אלך ואגרה? בשנה? תלמוד לומר: "ועשה טוב" - שיצאך לעשות המעשה הטוב בפעל כדי שיצאך לחיים נצחיים ולטוב הצפון ליראי ה', שעליו נאמר [שם לא, כ]: "מה רב-טובך אשר-צפנת ליראיך"; ועל הטוב ההוא אמר: "מי-האיש החפץ חיים אהב ימים לראות טוב".

והתשובה בזה היא - שהאדם היושב ובטל, בלי-ספק אי-אפשר שיקנה בזה שום-שלמות. אבל אם בא לידו דבר עברה ונמנע ולא עשאה מפני יראת ה', הנה הוא זוכה בזה לחיי העולם-הבא פאלו עשה מצוה [קידושין לט:]. ומזה-הצד יתנו כל מצוות-לא-תעשה שבתורה שלמות בנפש. כי מי שישוב ולא אכל בשר חזיר לפי שהיה לו מה יאכל או שהיתה נפשו קצה בו, איננו ראוי לקבל שכר בזה. אבל אם היה מתאונה לאכל בשר חזיר או שלא היה לו מה יאכל, ונזדמן לפניו בשר חזיר, ונמנע מלאכלו מפני יראת ה' ולהשלים מצוותו שלא לאכלו, אף-על-פי שהיה רעב ותאב אליו - הרי-זה ודאי ראוי לקבול שכר. וזהו שאמר הכתוב [דברים יב, כה] על הדם: "לא תאכלנו למען ייטב לך ולבניך אחריו כי-תעשה הישר בעיני יי". וזהו שאמרו רז"ל [תו"כ על ויקרא כ, כו]: לא יאמר אדם: אי-אפשרי לאכל בשר חזיר, אי-אפשרי ללבש שעטנז; אבל יאמר: אפשרי, ומה אעשה ואבי-שבשמים גזר עלי - הרי שגלו שהדרך שאדם זוכה בה על שאינו עובר על מצוות-לא-תעשה הוא שתזדמן העברה לפניו וימנע מעשייתה לאהבת ה' וליראתו, ולא לשום-סבה אחרת.

וזה-הדרך, אף-על-פי שיראה קל-ההשגה, אינו כן - אבל הוא קשה מאד; שהרי דוד המלך, שאמר על עצמו [תהילים פו, ב]: "שמרה נפשי כי-חסיד אני" - כשנזדמן לו ענין בת-שבע, שלא היה לו מונע אחר אלא יראת ה' בלבד, לא היה בו יכלת לכבש את יצרו לאהבת ה'. כי ההמנע מעשות העברה בעבור יראת ה' ואהבתו, הרי-הוא כאלו עשה מצוות-עשה פתקנה על-הפנה הראויה. ועל זה-הדרך יתנו מצוות-לא-תעשה שלמות בנפש בהיותן בלתי-נעשות, כמו שיתנו מצוות-עשה שלמות בנפש בעשייתן.

הימנעות מעברות מפני יראת ה'

הקושי בכבישת היצר